

BELLETEN

Cilt/Vol.: 87 - Sayı/Issue: 309
Ağustos/August 2023

<https://belleten.gov.tr>

Başvuru/Submitted: 23.02.2023
Kabul/Accepted: 24.04.2023

DOI: 10.37879/belleten.2023.725

Kitap Tanıtma/Book Review

ALEKSANDER PAROŃ, *The Pechenegs: Nomads in the Political and Cultural Landscape of Medieval Europe*, Translated by Thomas Anessi (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, vol. 74), Brill, Leiden 2021, XI+465 sayfa, 4 harita, ISBN 978-90-04-43489-9 (hardback), ISBN 978-90-04-44109-5 (e-book).

Peçenekler, tarih sahnesine çıktıkları IX. yüzyıl başlarından, hâlâ varlıklarının hissedildiği XII. yüzyıl başlarına kadar Doğu Avrupa tarihinde etkin bir rol oynamış önemli bir Türk topluluğudur. Siyasi tarihleri tek bir coğrafyada ve güçlü bir monarşik idare altında geçmemiş olmasına rağmen ikamet ettikleri bölgelerde ve temasta buldukları topluluk ve devletlerin tarihlerinde kalıcı izler bırakmışlardır. Bu nedenle içinde Peçenekler ile ilgili bir bölüm barındırmayan hiçbir bilimsel çalışma, Batı Avrasya Bozkırları, Kuzey Karadeniz ve Balkanların IX-XI. yüzyıl arası döneminin tarihini tam olarak anlatamaz. Ancak önemlerinin aksine doğrudan Peçenekler üzerine yapılmış monografik çalışmaların sayısının oldukça az olduğunu belirtmek gerekir. Bu durumun temel sebeplerinden birisi Peçeneklerin geniş coğrafyaya yayılmış ve birçok farklı toplulukla temasta bulunmuş olmaları ve bunun bir sonucu olarak da onlarla ilgili bilgilerin çok farklı dillerde yazılmış ana kaynaklara yayılmış olmasıdır. İşte sayısı az olan bu çalışmalara son dönemde bir yenisi eklendi. Polonyalı araştırmacı Aleksander Paroń'un aslı Lehçe olarak 2015 yılında yayınlanan "*Pieczynowie. Koczownicy w krajobrazie politycznym i kulturowym średniowiecznej Europy*" [*Peçenekler: Orta Çağ Avrupa'sının Siyasi ve Kültürel Manzarasında Göçebeler*] isimli çalışmasının İngilizce çevirisi alana son dönemde yapılan önemli katkılardan biridir. Eser giriş kısmı, yedi ayrı bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Genel olarak kaynak tanıtımına ayrılmış olan "Giriş" (s. 1-19) kısmının başında yazar, Avrupa tarihinde göçebe toplumların yeri ve bunların modern araştırmalarda göz ardı edilmiş olduğuna dair kısa (iki paragraf) bir değerlendirme yaparak göçebe topluluklar dikkate alınmadan Orta Çağ Güney ve Doğu Avrupa'sının siyasi ve sosyo-kültürel gelişiminin tam olarak anlaşılamayacağını vurgulamaktadır. Ardından bir giriş mahiyetinde Peçeneklerin bu süreç içerisindeki rolüne yer verilmiştir. Sonrasında ayrı başlıklar altında kaynakların tanıtımı yapılmıştır. "Yazılı Kaynaklar" adını taşıyan birinci başlık altında yazar öncelikle diğer göçebe

topluluklar gibi Peçeneklerin de kendilerine ait yazılı kaynaklarının bulunmadığını belirtmiştir. Bu nedenle onlar hakkındaki bilgileri göçebelere karşı genelde olumsuz tutum besleyen diğer toplumların yazarlarından öğrendiğimizi vurguladıktan sonra yazılı kaynakların tanıtımına geçmiştir. Bunların içinde en önemlisi olarak gördüğü -ki bunda şüphe yoktur- Bizans İmparatoru Konstantinos Porphyrogenitos'un *De administrando imperio* adlı eserinin detaylı bir tanıtımının ardından aynı yazarın saray törenleriyle ilgili eseri hakkında da geniş bilgi veren yazar öteki Bizans kaynaklarının tanıtımı ile devam etmiştir. Sonrasında Arapça-Farsça, Latince (ve bunlar içinde Macarca), Rusça, Süryanice, Ermenice, Tibetçe, İbranice kaynaklar tanıtılmıştır. Ancak tanıtılan bütün bu kaynakların önemlerine göre detaylandırıldığı ve bazılarının sadece isimlerinin zikredildiğini belirtmek gerekir. "Arkeolojik Kaynaklar" adını taşıyan ikinci alt başlıkta öncelikle arkeolojik buluntuların tarihlendirme ve etnik aidiyetinin tespiti konusundaki zorluklardan bahsedilmektedir. Peçeneklere ait arkeolojik buluntu alanlarının son yıllarda arttığı belirtildikten sonra özellikle Peçenek kültürüne dair bu kaynakların önemi üzerinde durulmaktadır. Burada dikkat çeken husus Peçeneklerin ana kitlesinin Balkanlara göç etmiş olmasına rağmen bu bölgedeki Peçenek arkeolojik buluntularının oldukça zayıf olduğuna yapılan vurgudur. Üçüncü bir alt başlıkta ise alan ile ilgili araştırmaların durumu ile çalışmanın amacı ve planı hakkında bilgi verilmektedir. Yazar burada konu hakkında bugüne kadar yapılan çalışmalardan bahsederken doğrudan Peçenekler üzerine yapılmış monografik çalışmaların azlığından yakınmakla birlikte Akdes Nimet Kurat'ın *Peçenek Tarihi* adlı eserini de arkeolojik kaynak kullanmayıp sadece yazılı kaynaklara dayanarak yazılan, Türkçe yazıldığı için geniş bir okuyucu kitlesine ulaşamayan ve artık önemini yitirmiş bir çalışma olarak değerlendirmektedir (s. 18).

"Karadeniz-Hazar Bozkırı: Doğal Koşullar" adını taşıyan birinci bölüm (s. 20-46) adından da anlaşılacağı üzere ilgili coğrafyanın tanıtımına hasredilmiş ve üç alt başlığa ayrılmış bir bölümdür. Burada önce Karadeniz'in kuzey kıyılarından Mançurya'ya kadar uzanan büyük bozkır kuşağının sınırları belirtilerek genel coğrafi özellikleri tarif edilmiş, ardından bu büyük bozkır kuşağının batı bölümü daha bölgesel ayrımlara tabi tutularak detaylı bir şekilde tasvir edilmiştir. Sonda ise bahsedilen doğal çevrenin tarihi kaynaklardaki tasvirlerine yer verilerek Herodotus'tan Jan Potocki'ye kadar, yani Eski Çağ'dan XVIII. yüzyıla kadar bölge hakkında bilgi veren coğrafyacı ve seyyahların eserlerindeki tasvirler aktarılmıştır.

"Karadeniz-Hazar Bozkırı: Dokuzuncu Yüzyılın Sonlarına Kadar Etnik ve Siyasi İlişkilerin Ana Hatları" başlıklı ikinci bölüm (s. 47-84), ilgili coğrafyanın, Peçeneklerin ortaya çıkışına kadar olan dönemdeki tarihini konu almaktadır. Burada "İran Göçebelilerinin Hakimiyeti Dönemi" adını taşıyan alt bölüme konan başlık aynı zamanda yazarın bölgede hakimiyet kurmuş toplulukların etnik kimlikleri hakkındaki görüşünü de yansıtmaktadır. Nitekim Karadeniz'in kuzeyindeki coğrafyanın Eski Çağ tarihi denilince ilk akla gelen topluluklar olan Kimmerler, İskitler ve Sarmatların anlatıldığı bu bölümde etnik aidiyet konusunda detaylı analizlere girilmeden, sadece iki yakın dönem araştırma eseri referans gösterilerek "*Etnik ola-*

rak, İskitler, selefleri Kimmerler ve halefleri Sarmatlar gibi İran halklarıydı" hükmü konulmaktadır (s. 50). Kanaatimizce Türk olduklarına dair kanıtlar İrani olduklarına dair kanıtlardan çok daha fazla olan İskitler hakkında hüküm verilmeden önce daha sağlam kanıtlara dayanan gözlemler yapılması gerekirdi. Benzer bir durum iki sayfa sonra yapılan, Greklerle temaslar sonucunda İskitlerin sosyo-kültürel yaşamlarında onlardan etkilenme sonucu önemli değişiklikler meydana geldiği yorumunda (s. 52) da mevcuttur. Yerleşik yaşama geçiş şeklinde bir etkilenmeden bahsedilen bu konu için şu kadarını söyleyelim ki, İskitler ve diğer Türki toplulukların sürdürmüş olduğu bozkır şartlarına göre şekillenmiş olan göçebe yaşam tarzı öncelikle coğrafi çevrenin özelliklerine göre şekillenmiş bir yaşam tarzıdır ve coğrafi özellikler değiştiği takdirde yaşam tarzı da ona göre değişikliklere uğramaktadır. Bu hususta ilgili toplulukların uygun coğrafi şartlara sahip farklı muhitlere göç ettiklerinde zaten kendiliklerinden yerleşik yaşama geçtiklerini (bu durumun birçok Türk topluluğu için tecrübe edilmiş bir tarihsel gerçeklik olduğu konusunda burada detaylı açıklama yapmaya gerek yoktur) ve yerleşik yaşama geçmek için Greklerden etkilenme gibi bir itkiye ihtiyaçları olmayacağını vurgulamamız gerekir. Yine de bu iki örnek Avrupa tarihçiliğinde mevcut olan önyargılı kabullerin Slav tarihçiliğinde de mevcut olduğunu ve henüz değişmemiş olduğunu göstermektedir. Bu bölümde daha sonra Germen kabilelerinden biri olan Gotlara ve Türk göçebe topluluklarının ilgili coğrafyadaki hakimiyet dönemi olarak da Hunların, Ogurların, Sabirlerin, Avarların ve Hazarların faaliyetlerine kronolojik düzende yer verilmiştir. Bu kısımda da dikkat çeken husus olarak yazar her ne kadar Avrupa Hunlarını Türk Hunlar olarak nitelese de (s. 66) Avrupa Hunlarının Asya'daki Xiongnuların (Hsiung-nu) devamı olduğu konusunda şüphe ve itiraz içeren bilim adamlarının görüşlerini aktarmaktan geri durmamıştır (s. 67). Genel olarak bu bölüm hakkında, Peçeneklere hasredilmiş bir çalışma için Peçenek öncesi dönemin gereğinden fazla uzun ve detaylı olarak anlatıldığını söyleyebiliriz.

"Peçeneklerin En Eski Tarihi" adlı üçüncü bölümün (s. 85-126) başında etnik köken konusu ele alınmıştır. Peçenek isminin kaynaklarda ilk geçtiği biçimler üzerine bir takım linguistik analizlerin ardından konunun en tartışmalı ve çözümsüz bahsi olan Kangar meselesine genişçe yer ayrılmıştır. Ancak burada konuya dair çalışma yapmış önemli bilim adamlarının görüşleri nakledilerek bunların zayıf yönleri vurgulandıktan sonra sonuç olarak ana kaynaklarda zikredilen kesin bilgilerin tekrarından öte herhangi bir çözüm önerisi sunulmamıştır. Sonrasında Peçeneklerin İdil'in doğusundaki faaliyetleri ele alınmıştır. Burada öne çıkan husus Peçeneklere yapılan Hazarlar ve Oğuz saldırıları anlatılırken Bizans İmparatorunun eserinde geçen Hazarlarla Oğuzların ittifak halinde Peçeneklere saldırdığı kaydının tenkide tabi tutulmasıdır. Yazar bu noktada bir ittifak olduğu görüşünü sorgulayarak esasen Hazarlarla Oğuzlar arasında bir ittifak olmadığı kanaatine varmıştır. Buna dayanak olarak sunulan argüman ise Hazarların Oğuzlarla ittifak yapmalarının kendileri için riskli olacağı öngörüsüne dayanmaktadır. Yazara göre, böyle bir ittifak sonucu Peçeneklerin yerini bu defa Oğuzlar alacaktı. Hazarlar bu yeni komşularıyla anlaşabilecek miydi? Bir diğer risk ise başarısızlık durumuymdu. Bu durumda Peçenekler daha güçlenecek ve Hazarlar için daha tehlikeli olacaklardı.

Bu risklerden dolayı yazar Hazarlar için bir Oğuz ittifakının mantıklı olmadığı ve ciddi riskler taşıdığı sonucuna varmaktadır. Elbette ki bu açıklamaların ardından Bizans İmparatorunun eserinde geçen Hazar-Oğuz ittifaki kaydının mantıklı bir zemine oturtulması gerekmektedir. Bunun için ise yazar esasen bir yenilgi değil iki farklı yenilgi olduğunu, Peçeneklerin Hazarlara ve Oğuzlara ayrı ayrı yenildiğini, imparatorun bu konu hakkındaki bilgi kaynağının Peçenekler olduğunu ve onların da *derinden yaralanmış bir gurur* duygusuyla iki mağlubiyeti tek bir mağlubiyet olarak aktardıklarını ileri sürmektedir (s. 105-106). Esasen konu hakkındaki tek kaynağımız olan Bizans İmparatorunun eseri bu ve başka birçok konuda şüphe ile karşılanabilecek kayıtlar ihtiva etse de bu dönem için Peçeneklere karşı kurulan Hazar-Oğuz ittifaki konusunda başka bir kaynağa sahip değiliz. Yazarın bu noktadaki yorumları mantıklı izahlara dayansa bile, Peçeneklerin İdil'in doğusunda buldukları dönemde komşuları ile olan ilişkileri meselesi gibi oldukça çetrefilli ve kaynağı az olan bir mesele için sağlam temele dayalı yorumlar gibi durmamaktadır. Nitekim Hazarların Oğuzlarla ittifak yapmaması hakkında mantıklı gerekçeler bulunabileceği gibi ittifak yapması noktasında da mantıklı gerekçeler üretilebilir. Dolayısıyla görünüşe göre mevcut durum kaynak yokluğu nedeniyle sorunun çözümsüz kalacağı şeklindedir. Sonrasında Peçeneklerin İdil Nehri'ni geçişleri ve Macarlarla olan çarpışmaları ayrı bir alt başlıkta anlatılmıştır. Burada üç temel konu/sorun üzerinde etraflıca durulmaktadır. Birincisi olayların kronolojisi, ikincisi birinci ile bağlantılı bir husus olarak Macarların Peçenekler karşısında kaç yenilgi aldıkları ve üçüncüsü Lebedia ve Atelkuzu denen iki Macar yurdunun neresi olduğu. Peçenek-Macar mücadelelerinin kronolojisi için esasen mevcut kaynaklar ile konunun çözüme kavuşturulamayacağı hükmü konulmuş, Macar yurtlarının yerini tespit hususunda Lebedia'nın İdil Nehri çevresi ve hatta doğusunda olabileceği, Atelkuzu'nun ise belki Don'dan Tuna'ya kadar uzanan bütün bölgeye işaret ettiği ihtimalleri dile getirilmiştir. Burada da tartışmalı meseleler gündeme alınmakla birlikte herhangi bir sonuca ulaşamadığı görülmektedir.

Çalışmanın en uzun bölümü olan ve “Yapılar ve Varoluş Biçimleri” adını taşıyan dördüncü bölüm (s. 127-240) bozkır kültürü ve Peçeneklerin yaşam tarzları üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu bölümün başına diğer bölümlerden farklı olarak “Giriş” adını taşıyan bir alt başlık konmuş ve Peçeneklerin yaşam tarzının tespiti yapılmıştır. Burada göçebe yaşam ile ilgili genel tanımlamaların ardından Peçeneklerin İdil ve Tuna Bulgarlarının aksine yerleşik yaşama geçememeleri, göçebe yaşamı sürdürmeleri tespiti üzerinden yorumlar yapılmıştır. Peçenek toplumu ile alakalı en tartışmalı konulardan biri olan idari yapı meselesi de bu bölümde ele alınmış ve merkezi bir otoritenin olup olmadığı hususunda Skylitzes'in kaydı esas alınarak XI. yüzyıl ortalarında bir tür merkezileşmeye doğru gidildiği kanaati belirtilmiştir. Yine burada ekonomi konusu işlenirken bazı kaynaklarda geçen Peçeneklerin kedi, köpek, hatta insan eti, kan ve bit gibi şeyleri tükettikleri şeklindeki bilgilerin sorgulanmadan kabul edildiği görülmektedir (s. 176-177). Bu konu için de yine bizzat yazarın kaynaklar kısmında kendisinin ifade ettiği üzere ilgili ana kaynakların tarafı ve önyargılı tutumları ile göçebe yaşam tarzının zorlukları dikkate alınarak daha detaylı analizler üzerinden yargılara varılması gerektiğini

belirtmek isteriz. Ticaret konusu Peçeneklerin ekonomik hayatlarındaki önemi ile orantılı olarak genişçe incelenmiş, ürün temininde kullanılan yöntem noktasında yağma-ticaret unsurları arasındaki seçimin bozkır ekonomisinin zorluklarından kaynaklanan sebepleri haklı gerekçelerle izah edilmiştir. Bununla birlikte göçebe toplumların yerleşiklerle yaptıkları ticari faaliyetlerde, göçebelerin sunduğu ürün çeşitliliğinin sınırlı olması ve bunun yapılan ticarete olumsuz etkisini en aza indirmek için göçebelerin şiddeti bir araç olarak kullanması iddiası ve *kaba kuvvetin ustaca kullanımı sayesinde, göçebe topluluklar, aslında gizli bir haraç biçimi olan, eşitsiz ticaret biçimlerini komşularına empoze etmek suretiyle ekonomilerinin sınırlarını aşmayı başardılar* (s. 178) şeklinde yapılan yorum bozkır toplumlarına üstü örtülü bir suçlama içerse de esasen toplulukların ticarete verdikleri önemi de belirtmiş olmaktadır. Bu bölümde son ve belki de en önemli bir konu olarak “Peçeneklerin Etnik Kimlik ve Değer Sistemi” alt başlığında toplumsal bilinç ve din konusu işlenmiştir. Bu kısımda etnik aidiyet ve kimlik bilinci hakkında teorik bir girişin ardından değişik bozkır topluluklarına ait köken mitlerinden örnekler verilmiş ve Peçeneklerde böyle bir durumu gösteren kaynaklarda herhangi bir bilgi olmadığı vurgulanmıştır. Göçebe toplumun zihin dünyasında bizatihi göçebeliğin ve yerleşikliğin algılanış biçimi bu kısımda üzerinde durulan önemli hususlar arasında yer almaktadır. Göçebelik olgusunun, toplumsal kimliğin asıl öznesi gibi algılanışı, kimlik bilinci açısından göçebe ve yerleşik toplumlar arasındaki fark, göçebeler tarafından yerleşikliğin algılanış biçimi (ki aşağılanma ve köle durumuna düşme gibi görülmektedir) ve yerleşikliğe geçmenin bağımsızlığı kaybetmekle sonuçlanacağı anlayışı temas edilen ve yorumlanan önemli hususlar arasında yer almaktadır. Burada bir de göçebeler tarafından yerleşik unsurlardan (örneğin doğuda Çin, batıda Bizans) özellikle talep edilen vergi-hediye meselesine farklı bir yorum getirilerek aslında alınanların maddi değerinin göçebeler için çok fazla olmadığı ve bunun asıl öneminin bağımsızlık göstergesi olduğu yorumu yapılmaktadır (s. 217).

“Peçeneklerin Siyasi Güçlerinin Zirvesi” başlıklı beşinci bölüm (s. 240-293), sonraki iki bölüm ile birlikte siyasi hadiselerle odaklanmaktadır. Bölümün başında Karadeniz’in kuzeyindeki bölgede Peçeneklerin hâkim olduğu alanın sınırları tespit edilmeye çalışılmıştır. Özellikle üzerinde durulan konu ise arkeolojik bulgular da dikkate alınarak Bulgarların hakimiyet alanının Tuna’nın kuzeyine uzanıp uzanmadığı ve burada Peçeneklerle onları ayıran sınırın neresi olduğudur. Peçenek ülkesinin sınırları tespit edildikten sonra boyların yerleşimi arkeolojik bulgular ışığında yeniden konumlandırılmaya çalışılmış ve getirilen yeni öneriler doğrultusunda klasik kabullere kısmi değişiklik teklifleri sunulmuştur. Bu husus çalışmanın alana orijinal bir katkısı olarak değerlendirilebilir. Sonrasında Peçeneklerin buldukları bölgede komşularıyla ilişkileri bağlamında özellikle IX. yüzyıl sonu ile X. yüzyıl başlarındaki Bizans, Bulgarlar, Macarlar ve Peçeneklerin dahil olduğu karmaşık siyasi hadiseler ön plana alınmıştır. Bunlar arasında oldukça detaylı biçimde işlenen 917 yılı Bizans-Peçenek ittifakı meselesinde ittifakın başarısızlığa uğraması ve Peçeneklerin savaşmadan geri dönmesi konusunda, Peçeneklerin geri dönüş sebebi olarak öne sürülen Bulgar ordusunda da Peçenek birliklerinin bulunduğu iddiasının reddedilmesi (s. 263) dikkat çeken yargılardan biridir. Benzer şekilde

Peçenek-Rus ilişkileri anlatılırken Mes'udi'de geçen meşhur Walandar/Velender şehri kuşatması hadisesi ile ilgili kayıt da mercek altına alınmış ve anlatılanların doğruluğu kabul edilmekle birlikte -zira birçok araştırmacı reddetmektedir- esasen Peçeneklerin de dahil olduğu bir değil iki ve hatta üç farklı seferin kronolojik olarak karıştırılıp tek bir sefermiş gibi aktarıldığı kanaatine varılmıştır. Yazar burada 944 yılında Rus ordusuyla birlikte Bizans'a karşı sefere çıkan Peçeneklerin faaliyetlerini bu kayıta birbirine eklemelenen üçüncü bir sefer olarak değerlendirmektedir. Bizans-Rus-Peçenek eksenli siyasi hadiselerle ilgili sorgulanması gereken bir konu olarak Bulgar tehdidi karşısında Bizans İmparatorunun Peçeneklerden değil de Ruslardan yardım istemesi meselesine değinen yazar bunun sebebini imparatorun Peçenekleri vahşi ve hareketleri öngörülemez bir topluluk olarak görmesine ve kısa süre önce gerçekleşen Rus Prenses Olga'nın Konstantinopolis ziyaretinden kaynaklanan Rus-Bizans yakınlaşmasına bağlamaktadır (s. 285). Bize göre birincisi sağlam kanıtlara dayalı isabetli bir yorum değildir. Zira aynı Bizans Devleti daha önce Peçeneklerle, yine aynı Bulgar Devletine karşı ittifak kurmak konusunda herhangi bir sakınca görmemişti. Akabinde değinilen konu Peçeneklerin 968 yılı Kiev kuşatmasıdır ve buradaki en tartışmalı mesele Peçenekleri kuşatma yapmaya hangi sebeplerin teşvik ettiği. Asıl sebebin Bizans diplomasisi olduğu genel kabulünün aksine Peçeneklerin Rus genişlemesine ve Hazar yıkılışına bir refleks olarak kendiliklerinden harekete geçmiş olabilecekleri (s. 286) ihtimali gündeme getirilmektedir ki oldukça yerinde bir değerlendirme olduğunu kabul etmek gerekir. Sonrasındaki anlatımda Bulgar ülkesini istila eden Rus ordusunda Peçeneklerin bulunma sebepleri hakkında da farklı yorumlar yapılmıştır (s. 288). Ruslarla Peçeneklerin ilişkileri konusunda ise en tartışmalı mevzulardan biri Rus hükümdarı Svjetoslav'ın Bizans karşısında yenilgi aldıktan sonra geri dönüş yolunda Peçenekler tarafından öldürülmesi hadisesidir. Burada da Peçenekleri Bizanslıların teşvik ettikleri hakkında Rus tarihçiliğindeki yaygın görüşün aksine yazar bu olayda bir Bizans dahli görmemektedir (s. 290).

Diğerlerine göre nispeten daha kısa olan ve "Peçeneklerin Karadeniz Bozkırlarındaki Gücünün Gerilemesi" adını taşıyan altıncı bölüm (s. 293-331) yine komşularla ilişkiler bağlamında Peçenek gücünün zayıflamasını ve ortaya çıkan iç çekişmeleri, "Bozkıra Komşu Devletlerin Topraklarında Peçenekler" adını taşıyan yedinci ve son bölüm (s. 331-391), Peçenek hakimiyet bölgesi dışındaki topraklarda Peçenek varlığını tespit etmeye çalışmaktadır. Bu hususta en geniş bilgiye sahip olduğumuz alan Peçeneklerin Balkanlara göçü ve Bizans ile olan ilişkileri mevzusu bölümün başında genişçe ele alınmış ardından onların Macar, Rus ve Piast hanedanlığı ülkelerindeki varlıkları incelenmiştir.

Eserin sonuç kısmında yazar, bütün çalışmayı özetlemek yerine bir bilimsel çalışmadan beklendiği gibi belli bazı konular üzerinde değerlendirmeler yapmak suretiyle kanaatlerini belirtmektedir. Burada yoruma tabi tutulan konular Peçeneklerde merkezî otorite yokluğunun onların tarihleri üzerine etkisi, Peçeneklerde çok güçlü biçimde ortaya çıkan etnik aidiyet meselesi, dış dünya ile ilişkileri şekillendiren temel etkenler, Peçeneklerin ticari faaliyetleri, çev-

rededi değişen politik koşulların onların tarihi üzerine etkileri ile göç sonucu değişen çevresel koşulların siyasi bağımsızlık üzerine etkileri gibi hususlardır. Bu yorumların Peçenek tarihini bir bütün olarak ele alan ve farklı bakış açıları sunan önemli katkılar olduğunu söyleyebiliriz.

Genel hatlarıyla bu şekilde analiz etmeye çalıştığımız eser hakkında şunları söyleyebiliriz: Çalışmanın planı alışılmışın dışında bir yol takip etmektedir. Yedi ayrı bölüm şeklinde yapılandırılan çalışma yazarın da giriş kısmında belirttiği üzere aslında üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk üç bölüm tek bir birim gibi giriş olarak düşünülmüş ve coğrafya, bu coğrafyanın erken tarihi ve Peçeneklerin erken tarihi bu kapsama alınmıştır. Ardından bu gibi monografik çalışmalarda esasen son bölümlerde konumlandırılan kültür konusu merkeze alınarak tarihi sürecin aktarımı öncesinde bir zemin oluşturma amacı güdülmüştür. Zira yazar kendisi, bu göçebelerle dış dünya arasındaki ilişkileri belirlediğini düşündüğü bozkır kültürünün ana unsurları üzerine geniş bir bölüm ayırmak suretiyle tarihsel anlatımına ara verdiğini ifade etmektedir. Geriye kalan son üç bölüm de yine tek bir birim gibi Peçeneklerin siyasi tarihine ayrılmıştır. Bu hâliyle eserin başından sonuna kadar incelenen konular ile Peçenek tarihi hemen her yönüyle ele alınmıştır. Ancak özellikle Peçenek gücünün ağır darbe aldığı 1091 yenilgisinin ardından Balkanlarda hâlâ devam ettiğini bildiğimiz Peçenek faaliyetlerinden bahsedilmemesi esere dair bir eksiklik. Siyasi ve kültürel boyutlar ana kaynaklardan azami derecede istifade edilmek suretiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yazar ilgili alanın bazı tartışmalı konuları için, yukarıda bir kısmı hakkında olumsuz kanaatlerimizi belirttiğimiz bir takım yeni yorumlar getirmekle birlikte yine tartışmalı bazı hususlar için ise sadece önceki çalışmalarda ortaya atılan görüşleri nakletmekle yetinmiştir. Bütün bu hususlar elbette ki eserin değerini düşüren birer özellik olarak değerlendirilmemelidir. Ayrıca hadiselerin sahnesi olan coğrafi bölgeleri betimlemesi ve özellikle de Peçenek boylarının konumları hakkında revize edilen eski konumların ardından ortaya çıkan yeni manzarayı göstermesi açısından haritaların kullanımı eseri görsel açıdan zenginleştiren önemli katkılar olmuştur. Netice itibarıyla çalışma Peçenekler hakkında yapılmış az sayıdaki monografik çalışmalara önemli bir katkı sağlamıştır. Son olarak, eski tarihli birkaç önemli makale ile bu çalışmadan sonra neşredilen ikinci bir monografik çalışma hariç tutulduğu takdirde, bu çeviri eserin, İngilizcedeki Peçenekler ile ilgili ilk eser olduğunu belirtmemiz gerekir.

Öner TOLAN*

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ardahan/TÜRKİYE, onertolan@ardahan.edu.tr ORCID: 0000-0002-9148-6944